

KONFERENCJA NAUKOWA „POWSTANIE STYCZNIOWE – ODNIESIENIA, INTERPRETACJE, PAMIĘĆ” (KRAKÓW – MAŁOGOSZCZ, 21–22 LUTEGO 2013 ROKU)

Z okazji 150. rocznicy wybuchu powstania styczniowego w dniach 21 i 22 lutego 2013 roku w Krakowie i Małogoszczu odbyła się konferencja naukowa „Powstanie styczniowe – odniesienia, interpretacje, pamięć”, zorganizowana przez Instytut Historii UJ, Polską Akademię Umiejętności, Urząd Miasta i Gminy Małogoszcz oraz Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”. Honorowy patronat nad przedsięwzięciem objął Prezydent RP Bronisław Komorowski.

Uroczystego otwarcia sesji w Sali Bobrzyńskiego Collegium Maius dokonali Jego Magnificencja Rektor UJ prof. dr hab. n. med. Wojciech Nowak, Prezes Polskiej Akademii Umiejętności prof. dr hab. Andrzej Białas oraz Burmistrz Małogoszcza Jan Głogowski. Następnie odczytano list Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, skierowany do organizatorów i uczestników konferencji.

W obradach wzięli udział historycy polscy, reprezentujący uczelnie Krakowa, Warszawy, Lublina, Torunia, Wrocławia, Łodzi i Kielc, oraz jeden ukraiński. Zgodnie z tytułem konferencji referaty skoncentrowały się na trzech problemach, odnosząc się do nich z różnych perspektyw badawczych, zarówno warsztatowych, jak i metodologicznych.

Pierwszego dnia obrad doc. dr Marian Mudryj ze Lwowa w referacie *Powstanie styczniowe a środowisko gente Rutheni, natione Poloni w Galicji* zaprezentował postawy osób z podwójną ukraińsko-polską tożsamością, które nie poparły powstania, obawiając się, że może ono wywołać zaostrzenie konfliktu polsko-ukraińskiego. Dr hab. Joanna Wojdon z Uniwersytetu Wrocławskiego w wystąpieniu zatytułowanym *Powstanie styczniowe we współczesnych podręcznikach rosyjskich* dokonała analizy współczesnych rosyjskich podręczników szkolnych do nauczania historii pod kątem ocen powstania styczniowego, podkreślając, że to samo wydarzenie w różnych podręcznikach jest inaczej interpretowane i oceniane – od braku sympatii do Polaków i ich dążeń niepodległościowych po życzliwość i zrozumienie idei powstania styczniowego.

Referat dr. hab. Krzysztofa K. Daszyka (UJ) *Stanisława Koźmiana „Rzecz o roku 1863” jako (nowe) polityczne credo „szkoły stańczykowskiej”* koncentrował się wokół sylwetki, a przede wszystkim poglądów Stanisława Koźmiana, który w swym trzypięciotomowym dziele *Rzecz o roku 1863* sformułował nowy program polityczny, polegający na odrzuceniu polityki niepodległościowej na rzecz idei rozwijania życia narodowego w ramach trzech państw zaborczych (trójjolingizm i trójjugoda). Zbliżony tematycznie był referat dr. hab. Henryka Słoczyńskiego z UJ *Wpływ powstania stycz-*

niowego na myśl Józefa Szujskiego, poświęcony sylwetce oraz poglądom politycznym i historiozoficznym innego wybitnego konserwatysty krakowskiego – Józefa Szujskiego.

Prof. dr hab. Halina Florkowska-Franćić (UJ) w referacie *Upamiętniania powstań narodowych na emigracji* omówiła znaczenie dla polskiej diaspory rozsianej po całym świecie obchodów rocznic nie tylko powstania styczniowego, ale również Kościuszkowskiego i listopadowego.

Pierwszą część obrad uzupełniały jeszcze wystąpienia historyków UJ: dr. Andrzej Synowca *Powstanie styczniowe w spuściznie piśmienniczej Rafała Kalinowskiego* i dr. Janusza Pezdy *Powstanie styczniowe w zbiorach Biblioteki Książąt Czartoryskich w Krakowie*.

Dr Andrzej Synowiec, opierając się na wspomnieniach i listach Rafała Kalinowskiego, omówił jego udział w powstaniu styczniowym. Służąc w armii rosyjskiej, Kalinowski do walki zbrojnej podchodził początkowo bardzo sceptycznie i nie wierzył w jej powodzenie. Stopniowo dojrzało w nim pragnienie złożenia ofiary na rzecz powstania, dlatego wystąpił z wojska i zaangażował się w działalność niepodległościową. Ta decyzja wynikała bardziej z porywu serca i z jego uczuć patriotycznych aniżeli z gruntownych przemyśleń.

Dr Janusz Pezda scharakteryzował materiały do historii powstania styczniowego przechowywane w Archiwum i Zbiorze Rękopisów Biblioteki XX Czartoryskich: korespondencję Władysława Czartoryskiego jako agenta dyplomatycznego Rządu Narodowego, korespondencję jego najbliższych współpracowników, materiały dotyczące zamierzeń i podejmowanych akcji pomocowych, między innymi wypraw morskich do kraju i zakupu broni, korespondencję dyplomatyczną dotyczącą prób zainteresowania rządów sytuacją na ziemiach polskich, korespondencję z walczącymi i instrukcje dla wyjeżdżających do Polski, szyfry z lat 1863–1864 używane w korespondencji, materiały przysłane w tym czasie z ziem zabranych (wykazy osób wywłaszczonych, zesłanych, rozstrzelanych przez rząd carski), druki (odezwy, ogłoszenia, gazety), dokumenty Rządu Narodowego dotyczące głównie spraw skarbowych i stosunków dyplomatycznych z zagranicą, rachunki i rozliczenia wydawanych pieniędzy. Część tych źródeł została opublikowana w 10-tomowej edycji materiałów i dokumentów do historii powstania styczniowego pod redakcją Stefana Kieniewicza i Włodzimierza Djakowa.

Drugiego dnia obrady toczyły się w gmachu Urzędu Miasta i Gminy w Małogoszczu.

Sesję rozpoczęło wystąpienie prof. dr. hab. Tadeusza Stegnera z Uniwersytetu Gdańskiego *Spoleczność ewangelicka w Królestwie Polskim wobec powstania styczniowego. Na drodze do polonizacji?* Na pytanie postawione w tytule swego referatu profesor Tadeusz Stegner odpowiedział, iż z jednej strony dało się zaobserwować liczny udział ewangelików w powstaniu (m.in. Edwarda Jurgensa, Karola Ruprechta, Bronisława Szwarcego, Oskara Awejdedo), uznawany za przejaw ich przyspieszonej polonizacji, z drugiej zaś Niemiec koloniści na wsi czy mieszkańcy miasteczek przemysłowych wobec polskiego ruchu narodowego zachowywali dystans, a nawet wrogą postawę.

Dr hab. Michał Baczkowski (UJ) w referacie *Z ziemi polskiej do włoskiej. Powstańcy styczniowi w armii austriackiej* przedstawił losy byłych powstańców polskich, na ogół pochodzących z Galicji, którzy następnie służyli w armii austriackiej w liczbie kilkuset. Kilkunastu z nich awansowało na stopień oficerski, duża grupa objęła funkcje podoficerskie. Dawni powstańcy styczniowi, służąc między innymi w 13. Pułku Ułanów Galicyjskich, uczestniczyli w tłumieniu powstania włoskiego we Friulu w 1864 roku oraz w wojnie z Włochami w 1866 roku. Obecność powstańców styczniowych w armii austriackiej została następnie wykorzystana przez środowisko galicyjskich konserwatystów do propagowania postaw lojalistycznych względem Austro-Węgier.

Problematykę stosunków polsko-żydowskich w dobie powstania styczniowego oraz w kolejnym półwieczu aż do 1939 roku poruszył prof. dr hab. Tomasz Gąsowski (UJ) w referacie *Z polskich lasów do polskiego dworu. Wpływ powstania styczniowego na relacje polsko-żydowskie na przełomie XIX i XX wieku*. W jego opinii powstanie styczniowe w relacjach Polaków i Żydów umocniło dwie przeciwstawne sobie tendencje, pierwszą prowadzącą do zbliżenia i integracji oraz drugą – podkreślającą poczucie obcości i dążenie do separacji ludności żydowskiej.

Do swych wieloletnich badań nad chorwackim odrodzeniem narodowym nawiązał prof. dr hab. Antoni Cetnarowicz. W referacie *Chorwacki ruch narodowy w Dalmacji wobec powstania styczniowego* zaprezentował poglądy chorwackiej prasy w Dalmacji, na czele z gazetą „Il Nazionale”, nie tylko na temat samego powstania styczniowego, ale również polityki Rosji i innych państw względem Polaków w XIX stuleciu.

Dr hab. Aleksander Smoliński, prof. UMK w Toruniu w swym wykładzie połączonym z multimedialną prezentacją pod tytułem *Mundur weteranów Powstania styczniowego w okresie II Rzeczypospolitej* nawiązał do kultuwowania tradycji powstańczych w okresie międzywojennym. Referent skrupulatnie omówił ustawodawstwo dotyczące weteranów i ich umundurowanie, wyczerpująco scharakteryzował poszczególne wersje munduru weterańskiego i odznaczenia dla powstańców styczniowych oraz zasady oddawania honorów i urządzania pogrzebów weteranów. W jego opinii prawa i przywileje oraz odpowiednie umundurowanie i oznaki przyznane żyjącym weteranom powstania styczniowego odgrywały ważną rolę w budowaniu związków łączących odrodzoną Rzeczpospolitą Polską i Wojsko Polskie z wcześniejszymi dziejami państwa i oręża polskiego.

W nurcie indywidualnych odniesień, interpretacji i pamięci o powstaniu styczniowym swe wystąpienia przygotowało troje prelegentów: dr Henryk Bałabuch (UMCS), *Powstanie styczniowe a wolność słowa: przypadek Józefa Aleksandra Miniszewskiego*, prof. dr hab. Eugeniusz Koko (Uniwersytet Gdański), *Powstanie styczniowe w życiu, twórczości i działalności Franciszka Rawity-Gawrońskiego*, prof. dr hab. Lidia Kuchtówna *Zapis powstańczych przeżyć, doświadczeń oraz refleksji w twórczości pamiętnikarsko-wspomnieniowej: Kazimierz Grabówka [Frycz], „Wspomnienia z roku 1863–64”, Kraków 1912*.

Józef Aleksander Miniszewski, dziennikarz i pisarz związany z Aleksandrem Wielopolskim, został zamordowany w 1863 roku. Dr Henryk Bałabuch przyczyny

i kulisy oraz echa tej zbrodni przypomniawszy w kontekście rozważań nad problemem wolności słowa w dobie powstania styczniowego, zagadnieniem pomijanym w badaniach nad prasą polską w XIX wieku.

Franciszek Rawita Gawroński był pisarzem, publicystą i historykiem. Na jego poglądy zdecydowany wpływ wywarło powstanie styczniowe, do którego poszedł jako uczeń kijowskiego gimnazjum. Jak podkreślił profesor Eugeniusz Koko, biograf Rawity-Gawrońskiego i wydawca jego wspomnień, cała twórczość Gawrońskiego była skierowana przeciw pesymistycznej wizji dziejów Polski, zwłaszcza epoki romantycznych zrywów powstańczych, lansowanej przez środowisko stańczyków.

Kazimierz Józef Frycz (ps. Kaźmier Grabówka) pochodził z patriotycznej rodziny ziemiańskiej z Królestwa Polskiego. W momencie wybuchu powstania był uczniem Instytutu Technicznego w Krakowie, skąd udał się obozu powstańczego w Ojcowie. Uczestniczył w nieudanej wyprawie na Miechów, a później służył w oddziale żuawów śmierci i walczył pod Grochowskimi. W oddziale Marcina Borelowskiego-Lelewela brał udział w bitwach pod Panasówką i Batorzem. Po upadku powstania podjął naukę i skończył studia rolnicze w Niemczech. W 50. rocznicę wybuchu powstania styczniowego opublikował *Wspomnienia z roku 1863–64*, w których bronił idei walki zbrojnej.

Dr Ewelina Kostrzewska z Uniwersytetu Łódzkiego w wystąpieniu *Walka i miłość. Kobiety o powstaniu styczniowym (1864–1914)* zaprezentowała z kolei przeżycia i opinie pewnej zbiorowości, a mianowicie kobiet, uczestniczek i obserwatorek powstania styczniowego. Opierając się na wspomnieniach i literaturze pięknej, referentka uznała jako składniki kobiecej pamięci historycznej o powstaniu styczniowym następujące zjawiska: silne przeżycia, a nawet traumę i egzaltację związane z wydarzeniami z lat 1861–1864, wyrażane za pomocą czarnej sukni – symbolu narodowej żałoby.

Na tle wcześniejszych referatów wyróżniało się wystąpienie dr. Adama Buławy (UKSW w Warszawie), zatytułowane *Biografistyka samodzielnych dowódców oddziałów zbrojnych Powstania Styczniowego od odzyskania niepodległości w 1918 r. aż po dzień dzisiejszy*. W swym wystąpieniu podsumował on stan badań nad powstaniem styczniowym w zakresie biografistyki dowódców, omówił najważniejsze biografie książkowe, biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, artykuły biograficzne w czasopismach naukowych i inne publikacje oraz zaproponował program dalszych studiów na tą tematykę.

Ostatnie dwa referaty koncentrowały się wokół spraw lokalnych. Prof. dr hab. Wiesław Caban wygłosił referat *Poglądy ziemianina spod Małogoszcza na powstanie styczniowe*. Owym ziemianinem był Stanisław Borkowski, uczestnik powstania listopadowego i właściciel Jaronowic koło Małogoszcza. W dobie przedpowstaniowej uczestniczył on w pracach Towarzystwa Rolniczego w okręgu jędrzejowskim. Swe uwagi o toczącej się walce spisał prawdopodobnie w grudniu 1863 roku. Jego zdaniem powstanie wybuchło z inspiracji demokratycznej młodzieży przebywającej na emigracji we Francji i Anglii. Decyzję o wybuchu uznał za błędną, gdyż powstanie nie było przygotowane pod względem militarnym ani dyplomatycznym. W opinii Borkowskiego mogło się ono zakończyć powodzeniem tylko wtedy, gdyby Polska

była gospodarczo silna. Borkowski za właściwą uznał drogę Wielopolskiego, dlatego uważał, że należy przerwać walkę, aby zminimalizować straty materialne i rosyjskie represje.

Tematyka kultywowania pamięci o powstaniu styczniowym, a zwłaszcza o bitwie pod Małogoszczem w społeczności lokalnej wspomnianego miasteczka została zaprezentowana w referacie dr. hab. Krzysztofa Ślusarka *Małogoszcz 1863 – doświadczenie i pamięć*.

Zarówno pierwszego, jak i drugiego dnia kolejne sesje cieszyły się dużym zainteresowaniem publiczności. Każdy z paneli obrad kończył się ożywioną dyskusją.

Z konferencją powiązanych zostało wiele imprez towarzyszących. W przerwie pierwszego dnia uczestnicy zwiedzili w Muzeum UJ okolicznościową wystawę „Rzecz o roku 1863. Uniwersytet Jagielloński wobec powstania styczniowego”. Gospodarze drugiego dnia obrad zadbali również o należytą ich oprawę, między innymi organizując interesującą wycieczkę historyczno-krajoznawczą po okolicach Małogoszcza i Jędrzejowa.

Należy podkreślić, że wszyscy uczestnicy konferencji oraz honorowi goście otrzymali kunsztownie wydany tom będący zbiorem wszystkich wygłoszonych referatów.

Tomasz Kargol